

KOVÁCS DOMINIK –
KOVÁCS VIKTOR

*„Rövid hajú, férfiruhás,
szabados, végzetes” –
Szendrey Júlia, és ahogy
a tudatunkban él*

GYIMESI EMESE: SZENDREY JÚLIA
IRODALMI PÁLYAFUTÁSA –
TÁRSADALOMTÖRTÉNETI KONTEXTUSOK

Gyimesi Emese kötete arra vállalkozik, hogy teljes fel-
tárást végezzen a Szendrey Júlia személyét, kapcsolat-
rendszerét és munkásságát érintő mítoszok között. Ez
a kutatói szándék természetesen nemcsak az egyes
történetek ismertetésében mutatkozik meg, hanem ab-
ban is, hogy a fikcionált keretrendszerek hátterére is
reflektál. Megvizsgálja az egyes (igaznak vagy hamis-
nak tekinthető) koncepciók forrásait, és arra próbál vá-
laszt adni, hogy milyen okok vezethettek a legendák
elterjedéséhez, népszerűvé válásához. Az előszóból
kiderül, hogy a kötet több mint tízéves munka ered-
ménye, amely a legkülönbébb kontextusok figyelem-
bevételével tárja eléink Szendrey Júlia hiteles alakját. A
szerző az ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Is-
kolájának hallgatójaként a disszertációját is ebben a té-
mában írta, de az érdeklődése visszavezethető egé-
szben az alapszakos éveikig, a kezdeti szemináriumi
foglalkozásokig. A *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása*
megjelenése előtt Gyimesi munkájának már voltak lát-
ható és jelentős eredményei. 2011-ben részt vett a Pe-
tőfi Irodalmi Múzeum állandó Petőfi-kiállításának
előkészítésében, 2019-ben pedig ugyancsak közremű-
ködött egy önálló Szendrey Júlia-terem létrehozásá-
ban.

A könyv megírásához szükséges források hozzá-
férhetősége több szempontból akadályozottnak lát-
szott. Szendrey Júlia nem sokkal a halála előtt megfo-
galmazott hagyatéki levelében a bizalmasára és ápoló-
jára, Tóth Józsefre hagyományozta a műveinek ki-
adási jogát. Tóth József 1912-es elhunytáig a hagyaté-

Ráció Kiadó
Budapest, 2021
296 oldal, 3500 Ft

2023. március

gondozójának kiléte nem volt ismert, és különböző elméletek éltek a köztudatban a szövegek hollétét illetően. Ezek közül a legelterjedtebb változat, hogy Szendrey Júlia koporsójába rejtették a kéziratokat. A későbbi újratemetés során viszont ez a hipotézis megcáfolódtott, s végül 1930-ban Mikes Lajos jóvoltából a naplók és a további kulcsfontosságú írások közlésre kerültek a Pesti Naplóban.

Gyimesi Emese külön fejezetet szán az általa végzett filológiai tevékenység módszertani összefoglalásának, melyben részletesen beszámol a feltáratlanság problémájáról, illetve arról is, hogy a folyamatot felölelő kiterjedt időtartam alatt meglehetősen sokat változtak a Szendrey alakjára irányuló reflexiók. A kezdeti passzív felejtés mára inkább aktív emlékezősként jellemezhető. A Petőfi feleségeként való kizárólagos értelmezés a harmincas években mozdult el az önálló alkotó szerepdefiníciójáig. Azonban a Szendrey Júliát mint író elemző diskurzusok sem nélkülözték a prekoncepciókat: a dilettantizmusnak, a férje hírnevét kihasználó becsvágyának a vélelmezése egészen a huszadik század második feléig általános volt.

Az excentrikus nő és a múzsa – Szendrey Júlia és a Nyugatosok című fejezetben a folyóirat szerzői által konstruált kép kap kiemelkedő jelentőséget. A 20. század első évtizedeiben megszülető „új Szendrey” ikonja a korábban egyeduralkodóvá vált „hűtlen és erkölcstelen feleség” attribútumai helyett a „modern nőét” hordozta. Az állítólagos jellemvonásai közül egyre gyakrabban reprezentálódott a George Sand-i lázadás, a forradalmi szándék, az intelligenciájával hódító múzsa szerepköre. Hatvany Lajos és Schöpflin Aladár felmentően írtak Szendreynek a korábban kifogásolt tetteivel kapcsolatban, ugyanakkor az alakja nem emelkedett ki a fikcionált struktúrák hálózatából, rövidesen a „bukott nő” korban kívánatos sztereotípiáit olvasták rá, afféle irodalmi femme fatale-ként tartották számon. Kijelenthető, hogy a megváltozott perspektívák nyomán sem reflektáltak részletesebben az írásaira, helyette a privát élet történéseit (azok közül a kevésbé ismerteket) emelték ki.

A Szendrey Júlia mentális térképét és az általa gyakorolt levélírói attitűdöt tárgyaló fejezetben az életrajz fontos helyszínékként jelenik meg Szatmár megye, Nagykovács, a gyermek- és ifjúkor tere, ahol például a Térey Máriaival való barátság köttetett. A két nő levelezése az egyik legrészletesebb forrásnak számít az 1845 és 47 közötti időszakból. Gyimesi a földrajzi adottságokon túl az egyes településekhez rendelt társadalmi kódokra is kiterjeszti a mentális térkép fogalmát. Térey és Szendrey mozgásteréből egy határozott értékrend (ha úgy tetszik: visszatérő struktúra) is kirajzolódik. A megyei kapcsolatok egyszerre tárják elének az adott pályák gazdasági és kulturális vonatkozásait, Szendrey a legnagyobb mértékben az értelmiségi életforma jellegzetességei mentén érintkezik a külvilággal, ilyen a nyelvtanulás, illetve az egyes olvasmányélményekről való társalgás. Mindkét barátnőben közös, hogy idealizált kulturális térként Pestet rögzítik.

A következő szakasz a naplóírás gyakorlata felől közelíti meg a vizsgált írói tevékenységet. Mint ahogy arra a monográfia reflektál, a huszadik században Szendreyt elsősorban a túlzásba vitt érzelgősség írójaként emlegették, a műveit egyértelműen másod- és harmadvonalba sorolták, majd csakhamar elfelejtették az életművet. Az önéletrajz társadalmi térben való jelenléte szempontjából mérföldkőnek számít az 1847-es naplókiadás, amelyet Jókai Mór és Petőfi Sándor szerkesztettek. Ez a megjelenés szinte előrevetítette a későbbi elemzések hipotéziseit, mivel a szövegek szelekciójában elsődleges szempont volt a párkapcsolati-szerelmi bejegyzések előtérbe helyezése. A vallomásszerű próza a külső és a belső világ szétválasztása által hozta létre

a szerkezetét. Nagyon sajátos Szendrey Júlia szenvedély-fogalma, amely a soraiiban általában negatív jelentésben, rosszat hozó, az embert meggondolatlan döntésekre készítő érzelmeként érvényesül. A naplóírás rendszeressége azt is bizonyítja, hogy a tizenhét–tizennyolc esztendő Szendrey Júlia meglehetősen komolyan vette ezt a tevékenységet. Mindazonáltal a kiadás nem közvetlenül tárja fel a hajdani gondolatokat, hanem a két „iparlovag” (Margócsy István kifejezése) munkáján keresztül. Gyimesi kifejezetten fontosnak tartja a művel való foglalkozást, a kontextusok részletes feltárását, a szerkesztett és a fellelhető kéziratos szövegváltozatok összehasonlítását. Egyrészt konkretizálódik, hogy mit is értünk Szendrey-naplórészletek alatt, másrészt pedig a szövegek vizsgálata a média- és társadalomtörténeti kutatások egyik fontos módszertani példája lehetne, megmutatná, milyen változások mennek végbe a saját használatra készült, privát írásgyakorlat szélesebb közönség előtti publikálása során.

A Szendrey Júlia versírói tevékenységét elemző fejezet a tőle fennmaradt líragyűjtemény kompozícióját mutatja be, illetve hangsúlyt fektet a kiadástörténetre is. A kéziratban maradt versek megismerését jelentős mértékben gátolta a korábban már említett tény, miszerint a hagyatéknem volt hozzáférhető. Egy 1928-as katalógus rögzítette, hogy Mikes Lajos rábukkant egy igen kiterjedt anyagra, azonban ez a későbbi évtizedekben teljesen feledésbe merült. Gyimesi a kutatáshoz kiindulópontnak tekintette a cikket, s ebből következően feltételezte a további Szendrey-költemények meglétét. Véleménye szerint az egyes művek nem csupán az irodalomtörténet számára tanulságosak, hanem más diszciplínák szempontjából is. Általuk hozzáférhetővé válik például a tizenkilencedik századi ember gondolkodása és világlépe. Az alkotói eljárást célzó vizsgálat figyelmet szentel olyan körülményeknek is, mint az írásfunkció, az írásszokás. Összehasonlításuképp említi a klasszikus kor más versírói gyakorlatait, így például Arany János *Kapcsoló könyvének* megszületését, Majthényi Flóra, Wass Otilia alkotói tevékenységét.

A befogadástörténet egészen más rétegeit mozgatja meg a következő rész, amely Arany János és Szendrey Júlia egymáshoz fűződő, sokszor ellentmondásos viszonyát járja körül. Ez a kapcsolat a privát szférán túl – magától értetődően – érintette a nyilvánosság tereit is, elsősorban a Petőfi-kultusz feléledésének idején. Arany János reakcióiból kiderül, hogy a „költőfeleség” egyéniségét éppúgy a korban elvárt női szerepek felől közelítette meg, mint a saját házastársáét, Ercsey Juliannáét. A fejezet felidézi például Gyulai Pál tanácskérését, aki azzal fordult Aranyhoz, hogy érdemes-e neki Szendrey Júlia húgának, Máriának udvarolnia. A nagy költő elismerően beszélt a hajdonról, akit a nővérénél szelídebb és háziasabb, „nőiesebb” személynek talált.

A könyv figyelmet fordít Szendrey Júlia kortársainak megítélésére is. A szerző többek között Majthényi Flóra, Kánya Emília és Bajza Lenke személyét vizsgálja, és összefoglalóan megjegyzi, hogy az említett alkotók nemritkán egyfajta verstermelő csoportként definiálódtak az irodalmi közbeszédben, a munkásságukat nem övezte egyértelmű kritikai megbecsülés. A korabeli szakírásban reprezentált alakjukhoz a „művész” attribútumai helyett az „irodalmi munkás” jegyei társultak. A női írók csoportját szokás homogen közösségként definiálni, ugyanakkor kijelenthető, hogy nem különösebben rendelkeztek közös szakmai identitással. Ez a művek eltérő stílusán és tematikáján túl az egyes életpályák fordulataiban is megmutatkozik. Utólag úgy látszik, az egyediség sokkal fontosabb volt a számukra, mint a csoportba tömörülés szándéka.

A kötet a *Mama meséit kiadják* című fejezettel zárul, amely a Szendrey–Horvát család írásgyakorlatát, alkotói módszereit értelmezi a nyilvános és a privát szféra összjátéka mentén. Különös jelentőségű az a hagyatékban maradt hét füzet, ami a *Tarka művek* címet viseli, s amit a Horvát gyerekek készítettek az édesanyjuk számára. Itt a családi használatra előállított irodalom sajátos folyamata érvényesül. Ebből a személyközi mozzanatból nyilvánvalóvá válik, hogy a fiatalabb generáció érzékelte Szendrey Júlia írói jelenlétét, és ezt teljes mértékben összeegyeztethetőnek találták a gondoskodó anyai feladatkörrel.

Gyimesi Emese munkája már azáltal is hiánypótlónak számít a kortárs irodalomtörténeti kutatásban, hogy a talán leghíresebb magyar „költőfeleség” egyéni pályáját és személyes művészetét térképezi fel, árnyalva ezáltal azokat a tételeket, amelyeket a kulturális közbeszéd Szendrey alakjával kapcsolatban korábban evidensnek és minden kétséget kizárónak ítélt. Emellett nemcsak az életút monografikus összefoglalására törekszik, hanem megpróbálja elhelyezni a korabeli irodalmi élet mezőiben: olyan hazai és külföldi szerzőtársakat említ, akik a műveikkel hatást tudtak gyakorolni az íróra. A kötet jelentős mértékben járulhat hozzá a 19. századi női írás átfogó társadalomtörténeti megközelítéséhez.